

sége, hogy szemképráztató mutatóványaival — mint mondaui szokás — az egész világot bámulatra ragadja. A japáni ifju feje csupa koponya agy nélkül; a mi nápolyi tanulókné pedig merőben agyvelőnek látszó pókhálóféle állomány koponya nélkül. Ime! hogy ölelkezik egymással a két szélzet: a földhöz tapadt mechanizmus és a levegőben bugdácsló dynamizmus, hogy ne mondjuk nihilizmus. E kép, azt hiszem, elegendő alkalmat nyújt elmélkednünk a paedagogia tévutairól, melyek bár más-más irányban indulnak ki, ugyanegy helyre jutnak. Ha tekintetünk elborul az orosz népiskola láttára, a hol csak penészes, büszhödt levegőt kell szívunk és egyiptomi sötétségben tapogatóznunk; a „Galilei“ elemi iskolában a tulságosan megritkult levegő és rendkívüli mértékben bebocsátott világosság teszi ránk azt a kinzó hatást, mit a nagy verőfény szokott tenni szemünkre. Az orosz népiskolában a penész virágai és a nápolyi minta elemi iskolában ellenben a csekély gyökérről rendkívül magasra hajtó növények tenyésznek. Oroszországban a „gyom a természetes“; Nápoly czimeres népiskolájában, a tanítás áldásos eseseje és harmatja nélkül az ifju elme „sárgaságban sinylik“. . . .

Felméri Lajos.

AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ POLYGLOTTISMUSA MINT IRODALMI ESZKÖZ, TEKINTVE BRASSAI SAMUEL KÜLFÖLDI KITÜNTETÉSE ALKALMÁBÓL.

V alamenynyi protestans, azaz modern egyházak között a leguniversalisabb, legkosmopolitább (a szó nemes értelmében) az unitárius. Már bölcsőjében a legheterogenebb elemeket kapcsolta össze, mindegyikben a legnevezetesebb érintkezési pontokat feltalálván. Italiából Svájcba; innen egyrészt a francia, másrészt a német óriási irodalmakat érintvén, átugrott a lengyel, e leghatalmasabb és legérettebb modernszláv irodalomba; innen pedig még a magyar nyelvet Erdélyországban is meghódítja! Hogy aztán később angol, és amerikai földön hódít meg nemcsak egy szellemet, nemcsak egy Newtont, egy Locket, hanem egyáltalában itten leli másik hazáját, levén még csak Erdélyország szűkebb hazánkban, a vallásszabaddág ezen klasszikus földén, olyan hatalmas mint ottan, ezt jól tudjuk mindnyájan. Így tehát a modern nagy cultur nyelvek közt nincs egy se, melylyel az unitárius egyháznak ne volnának a legintimebb érintkezési pontjai; de még a kisebb cultur nyelvekkel is van. És éppen ebben rejlik nagy előnye és fontos irodalmu missioja! Az egyházi dogmaticus előnyekről nem szölok, mint a melyek vita elé esnek; levén ugy is szándékomban ezt az olda-

lát a dolognak mellőzni; hanem csak magyar irodalmi álláspontról tekintve, szeretnék utalni arra a tényre, hogy hazánkban ma már alig van egy culturfactor, mely csak távolról megközelíthetné fontosságra nézve az unitarismust, mint polyglott és közbenjáró irodalmi eszközt! Nem tudom, vajjon tudósaink észrevették-e már negyedik édes vallástestvérünknek ezt az ő előnyös helyzetét. Mert ne higgye senki, hogy a polyglottismus alárendelt elv volna az ugynevezett „nemzeti irodalmak“ keretében. Ne higgye senki, hogy mert napjainkban egy Arany János (különben kissé pongyola formában) fellép egy helyes elv tuzásai, vagy beteges kinövésői ellen, hogy ezért: abusus to lliit usum! És kivált olyan izolált nyelvre nézve mint a magyar, mely iránt ezen kívül (quantitativa értelemben) az óriási szláv tőzsomszéd nem éppen a legbarátságosabb nyílt aspiratiokat szítja, valóságos universalis propagandát üzvéen az elkorsosodott modern nationalisticus düh minden horasztó és undok eszközeivel; — mondom, kivált olyan izolált nyelvre és irodalomra nézve, mint a magyar, valóságos életkérdés: a polyglottismus. Senki se tudja azt jobban, mint a panszlavismus maga, melynek röpiratai és egyéb organumai nem szláv nyelven járnak bé a világot. Szláv nagy szemlét francia nyelven indítottak meg Warsóban néhány héttel ezelőtt; ámde született francia szerkesztésében. Német és angol, sőt belga stb. nagy organumokra évenként milliókat költenek, így vesztegetvén az európai nyilvános véleményt stb. stb. És ez a propaganda napról napra nő és terjed. A magyar mindezekkel szemben, melyek pedig nagyobb részt (directe vagy indirecte) egyedül csak az ő önállósága, az ő léte ellen vannak intézve, mit tesz? Sajnálja azt a néhány százezeret, melybe legfeljebb kerülne (ügyes kézben) polyglott irodalmi nagy vállalatok, vagy külföldön megjelenő nagy szemlék költsége. Zsebbe dugott kézzel várja, hogy a valódi kosmopolitismus ellen felhozott pseudologikai érveit és nemzeti hiúságának egyéb kifakadásait, vagy a budapesties német nyelven saját tudósaival, ezeknek saját működéséről iratott (!) „Berichte“-it a külföld lefordítsa más nyelvekre vagy talán könyv nélkül tanulja. Bocsássonak meg, hogy ha kissé az indignatio látszik szólani belőlem. A polyglottismus fontos politikai oldaláról nincs is helyén itten szólani. De azt hiszem, nem szorult bővebb commentárra az a fontos körülmény, hogy éppen a jelen időviszonyok közt az unitáriusok polyglottismusa kétszeresen fontos momentumnak látszik lenni.

Nincs nemzet Centraleurópában, melynek oly csekély és oly jelentéktelen vagy elhanyagolt érintkezési pontjai volnának, mint a magyarnak. A magyar — értem a közönséges Magyar Mistát — azt méltóztat hinni, hogy ugy is ő körülr forog a világ, hogy ha ő a határszélen innen nem törődik sokat másnak nyelvével, irodalmával. Az öreg Goethe már egyik lábával a sirban, felszólat még pedig többször is a szerb népköltészet érdekében. A közelebbre eső és sokkal jelentékenyebb magyar népköltészetet nem ismertethette meg ve-

le egyetlen egy magyar sem. A ki akkor működött ezen a téren (Toldy) és a kik utána jöttek borzasztó anthologusokkal és német nyelvökkel legfeljebb elriaszthatták a költők Jupiterét. De nálunk mégis ezt a közbejárást, vagy a rokonszellemben kifejtett működést, vagyis jobban mondva erőlködést, tekintették a külföld nagy irodalmival való leghatalmasabb kapocsnak! Sőt ebben a tekintetben maig se vagyunk jobban. Budapesti írók, még pedig tősgyökeres magyar születésűek is, még anynyira is mennek, hogy konyhanémet grammatikájukkal vagy budai vizivárosi német prosodiai törvényeikkel mérik a magyar költők német fordításait, úgy hogy pl. a Kisfaludy-társulat egy tagja, még pedig (magyar-német születésű) egy német tisztán anapästusi ódára azt írhatta: hogy „gyenge trochäusi“ versek. (1875-ben történt egy budapesti irodalmi lapban.)

Már ezekből a futólagos megjegyzésekből is kitűnik, hogy a polyglottismusnak direct és eredeti basison kell alapulnia; különben, inkább árt, mintsem használ és éppen ezért tekintem oly fontos ide tartozó factornak az unitárius egyházban meglevő számtalan idegen érintkezési pontokat. Barátokat kell külföldről szerezni a magyar irodalomnak; importálni kell minél nagyobb mérvben az idegen irodalom termékeit, hogy így ők is kényszerítve legyenek, már csak udvariasságból is, viszonzni ezt a szolgálatot; de természetesen csak a régi, kipróbált jó remek műveket szabad importálni; holott mai nap éppen ellenkezőleg járnak el, még az akadémiában is Budapesten. Mily roppant káros inconsequentia rejlik pl. abban, hogy egy Berkeley, Locke és Hume honából, mindenkélelőtt nem Hume-t, nem Berkeley-t, nem Locket hozzák be; hanem teszem fel, Stuart Millt; még pedig csak azért, mert ez divatos. Amde divatos és hasonló luxust megengedhet magának egy olyan milliomos mint az angol irodalom; de teheti-e ezt a magyar is?... Ebben a tekintetben igen sok jót mivelhetnének az unitárius tudósok, a mint miveltek is eddigelé. Channing fordításaival kezdtek; folytatták az említett mult százbeli nagy angol philosophusaival. Még egy Berkeley tulzó idealismusával is sokkal egészségesebb tápot adnának a magyar közönségnek, mint az említett tegnapelőtti divatphilosophusokkal, kiket száz év mulva nem fog senki commentálni, és senki olvasni.

Igen érdekes egy feladat volna az irodalomtörténésznek, kimutatni az unitáriusok polyglottismusa teremtetten áldásos összehasonlítható irodalmi productumok (mint fordítások, átdolgozások s effélék) óriási számát Heltai ideje óta, ki a német irodalmat importálta, egészen le John Bowringig, ki ugyan gyenge fordító volt, de azért mégis nagy hasznára volt a magyar irodalomnak, s minden esetre kevesebbet ártott, mint szoktak rendszerint ártani a hivatlan fordító-ferditők. (Az olasz szójátékból: traduttore-traditore magyarosítva.) Még a német óriási irodalom is Carlyle mellett, talán csak egy unitáriusnak köszön leg többet az angol-német összehasonlítás terén; buzgóbb és lelkesebb

apostola a német irodalomnak legalább Amerika földjén nem akadt, mint az unitárius pap Parker Tivadar. Megérdemelte, hogy összes műveit németre lefordítsák.

A legújabb időkben az unitáriusok polyglottismusa, in specie hazánkban, igen sok jó gyümölcsöt termett; úgy, hogy egyenként fel se lehetne számlálni.

Természetes, hogy első sorban tisztán tudományos működésre szorítkozott a fordítás, mint az említett Channing-féle gyűjteménynél, melyben többek közt Kriza, Ferencz József és Simén Domokosnak is volt része. Kár, hogy az erre kiválóan hivatott Kriza nem mivelte erősebben az angol és más idegen költők átlántálását. Mert csak a költői vagy legfeljebb aesthetikai, philosophiai, nem pedig a tulajdonképeni rendszerint practicus czéloknak szolgáló tudományok tehetik az egyes népek közt való kapcsolatot. A tudománynak minden éghajlat alatt egyfélének kell lennie, igaznak; ellenben a szép, a tulajdonképeni nemzeties zamat momentum. Ez teszi tehát a különböző népeknek az ellenkező delejsarkát a culturéletben, mely nélkül nincsen összefüggés; és az annyit tesz, mint: elpusztulni. Ugy mint az egyes ember legkevésbé nélkülözheti embertársát, így az egyik cultur nép elpusztul a másikkal való ily nemű érintkezés nélkül. Legújabb példa erre a legmodernebb időkből a török nemzet.

Nem lévén több az úgy is tulságosan igénybe vett térből és alkalmasint az olvasónak sem lévén több türelme, még csak futólagosan érintek legújabb két unitárius eredetű összehasonlító irodalomtörténelmi fontos momentumot. Még csak napjainkból való mind a kettő. Az egyikre figyelmeztettem már a „Petőfi-társaság Lapja“ f. é. áprilisi egyik számában. („A magyar irodalom a világ-irodalomban“ cz. cikksorozatomban). Ma a British Museum több rendbeli hivatalnoka részben érti, részben tanulja a magyar nyelvet; és minderre egyetlen férfi adott lendületet; e folyóirat egyik szerkesztője, Péterfy ur lévén tanítója Butler Ede Dundasnak, ki maga részéről jó példát adott Martials Tivadar-nak (szintén a British Muzeumban). És úgy látszik, hogy ezzel a nevezetes hangadással függ össze vagy fog összefüggni; (nem tudom hogy megtörtént-e már?) a legújabb angol Petőfianus: John H. Ingram fellépése, ki londoni szemlékbe szokott dolgozni. Így teremt egyetlen egy buzgó erő egy egész lánczolatot.

A másik ide vágó momentum a magyar irodalom nestorát illeti. És bocsássa meg, hogy ha részletesebben szölok róla és felhozok olyan detailt is, mely csak indirecte függ össze a témával.

Brassai Sámuel f. é. májusban a „Freies Deutsches Hochstift“ben Majnai Frankfurtban megválasztották tiszteletbeli tag-nak és mesternek, egy ülésben a svéd királylyal, ki tudvalevőleg költő és Goethe svéd fordítója.

Erről terjedelmes levélben engem tudósított (mint az Ö. J. L.

egyik szerkesztőjét) az említett akadémia elnöke Dr. Volger (a kitünő és ismeretes geologus). Ez az akadémia vagy Hochstift Goethe szülőházának hirtokosa, hol gyűléseit tartja. Egy unitárius tudósnak ily szentelt helyen való megválasztása azt hiszem elég nevezetes momentum arra nézve, hogy az említett levélből a következő úgy is érdekes és éppen tárgyunkhoz is tartozó részletet közöljük:

„— — Mi — az Ö. J. L. dolgozó társai és a Freies Deutsches „Hochstift társulat tagjai, mindnyájan azon egy szellem szolgálatában állunk. Minden nép hadd törekedjék a legmagasabbra a maga nyelvén és tökélyesítse magát az ökülönységében (Hochstiftünk alap gondolata), hanem aztán érezze is magát kölcsönös eszmecsere által **szorosán kapcsoltnak** *) az együtt törekvő népekkel (az Ö. J. L. alap gondolata). Az utóbbinak ada legközelebbéről II. Oszkár Svéd-Norwegia királya fényes kifejezést, miután megegyeztetél szövetségünkbe mint „külföldi tiszteleti tag és mester“ fölvételék és eljőve Frankfurtba, csupán csak Intézetházunkba való meghívásunk következtében, egyszersmind azért is, hogy béfejeződjék a megköszöntések, kölcsönös kicserélése a király mint a svéd nemzet képviselője és a Fr. D. H. mint Linné halála száz éves napjának megülsében a német részvét képviselője közt, mely azzal kezdődött, hogy az Intézet érületének csekélységem vala tolmácsa egy latin átiratban.

Ohajtottunk a magyar nép iránti atyafias érzelmeinknek is kifejezést szentelni. E végett szabadságot vettem magamnak Mestergyűlésünkben az önök Nestora Dr. Brassai Sámuel tanár urnak a „Freies Deutsches Hochstiftbeli Mesterré“ nevezését hozni javaslatba; a Mestergyűlés javaslatomat a legnagyobb készséggel magáévátette és a tagok tesülete is nyilvános ülésében (miután nálunk szabványilag mindent a nyilvános ülésben jelenlevő tagok öszvesége dönt el), elfogadta.

A levél egyébaránt arra szölitott fel, hogy Dr. Brassai Sámuel atyánkfiától a kinevezés, illetöleg a tagság elfogadását kieszközöljem, a mi természetesen meg is történt. **Meltz! Hugó.**

PÜSPÖKI VIZSGÁLAT AZ ABRUDBÁNYAI MEG VERESPATAKI UNITÁRIUS EKKLEZSIÁKBAN.

E folyóirat olvasóinak a napi lapok utján tudomásukra hozott azon szívélyes, nagyszerü fogadtatás, melyben abrubányai és verespataki ekkleziáink Főtisztelendő Püspök Mlgs Ferencz József urat részeltetni iparkodtak és a melyben kifejezni siettek a Főtisztelendő Püspök úr tisztelt személye és az általa képviselt ügy iránti tiszteletöket és mély rokonszenvöket; ezért mellözve az ünnepeélyességek leírását, tudósító tiszttünkkez képest a végrehajtott püspöki vizsgálat lefolyását kívánjuk röviden előadni.

*) Ezt részünkről láttuk jónak kövér betűkkel kiemelni.